

МИЛОШ МИЛОШЕВИЋ, Котор

СУДСКИ СПОР АНДРИЈЕ ПАЛТАШИЋА СА ОРТАКОМ ОКО
ФИНАНСИРАЊА ШТАМПЕ КЊИГЕ ДИОДОРА СИЦИЛИЈАНЦА И
ТАЦИТА 1477. ГОДИНЕ

Толико значајна личност Которанина Андрије Палташића, са својим изузетним приматом првог штампара међу Славенима по времену јављања, са преко 40 садржајно веома значајних инкунабула, мајсторског умјетничког домета, издатих током 22 године рада у Венецији (1477-1499) - није имала среће са архивским изворима. Ни Которски, ни Млетачки архив нису досада пружали очекиване податке о његовом животу и раду. О њему се прецизно знало оно што је он сам објавио у колофонима, а само о породици нешто више на основу Которског архива.

Из тих разлога откривање неких аутентичних архивских извора представља право научно и културно славље, иако се од једног судског спора не могу очекивати одговори на толико бројна отворена питања.

У недостатку изворних докумената, цвјетале су, наравно, претпоставке. И као што то неријетко бива, позитиван извор демантира неке од претпоставки о Андрији Палташићу. У ствари, на основу обилне которске грађе о имућном, утицајном и разгранатом братству Палташића у Котору кроз вјекове, било је логично претпоставити да је и Андрија био дио једног од тих плодних огранака, па се његово уклапање у штампарску дјелатност сматрало плодом материјалног обиља и посљедица которске културне, хуманистичке средине.

Сада, међутим, послје млетачког документа који је пред нама, сигурно знамо да су се Андрија Палташић и његова обитељ, на почетку штампарске дјелатности 1476/1477. године, нашли у дубокој материјалној кризи. Према томе, иако остаје тачно да су неки представници братства Палташића били добростојећи и јаки у поморској трговини и друштвеном животу града, то, разумије се, није морало да се односи на све огранке и све личности. На основу овог судског спора сигурно сазнајемо да су 1476/1477. године Андрија Јаковљев и његова породица били у веома тешкој оскудици. А из неких навода његовог ортака, изгледа да је и доста раније та беспарица била веома изражена. Разлози за то нису познати, јер о томе нема извора.

Тешкоћа са архивском документацијом лежи у томе што око 1476/77. године и низ деценија раније, од почетка друге половине XV стољећа, у Ис-

торијском архиву Котора нема баш никаквих трагова ни оца Јакова, ни браће Андријине. Јаков Палташић, са својим оцем Групцем, мајком и рођацима, среће се у неколико значајних докумената, али рано у првој половини XV ст. и то само у трећој деценији, између 1430-39. године. Иако ни ту не можемо бити апсолутно сигурни да се ради о Андријином оцу, јер је могао постојати и неки други Палташић истог имена Јаков. Свакако то ишчезавање докумената од четврте деценије XV ст. па даље, навело је неке истраживаче на претпоставку како је Јаков Палташић тада иселио са породицом у Венецију.¹⁾

Међутим, из нашег судског документа о Андријином спору са ортаком у Венецији, сигурно сазнајемо да је Андрија ипак боравио у Котору, био у финансијским потешкоћама и више пута са ортаком путовао за Венецију. У сваком случају ови подаци Млетачког архива остају најнепосредније везани за живот и рад Андрије Палташића, макар и за кратко вријеме, па су, наравно, у првом плану овога рада.

Ипак, и познати которски подаци о широј породици Палташића имају свој значај, макар су и из времена доста удаљеног од активности Андрије као штампара и не испреплићу се са његовим животом и радом. На њих ћемо се, на крају посебно осврнути.

I

О чему је заправо у новом документу ријеч?²⁾

Андрија Јаковљев из Котора подигао је тужбу пред млетачким судом („Giudici di Petizion”) 25. августа 1477. год. против свог ортака Франческа Теотинија (Francesco Theotin).^{2a)} У документу се нигдје не наводи презиме Палташић, али је то сигурно и по карактеристичном навођењу патронимика per Andrea Iacobi Katharensem на који се, или на тако сличан начин најчешће потписивао у својим инкунабулама,³⁾ као и по садржају спора између два орта-

¹⁾ Ристо Ковијанић, *Которски медаљони*, Београд 1980, стр. 135.

²⁾ A. S. V. Giudici di Petizion. Sentenze a Guistizia, filza 166, carte 43-44. Приликом рада на истраживању извора о старом штампарству у Државном архиву Венеције (Archivio di Stato di Venezia - A. S. V.) током маја 1989. год. у организацији Црногорске академије наука и умјетности, долазио сам у научне и пријатељске контакте са dr Mariom Infelise, професором Универзитета у Падови. Он ми је, заједно са dr Reinholdom Muellerom, обратио пажњу на документат под горе наведеном сигнатуром. И на овај начин им се најтоплије захваљујем.

^{2a)} Презиме Палташићевог ортака, који га је и бродом превозио, у нашем се документу јавља више пута, али у два облика: „Theonich” и „Theotin”. Први славенски облик навео ме најприје на тражење неког которског поморца са таквим презименом, али без успјеха. Међутим, како постоји которски нотар 1464. год. под именом Francesco Theotini, (Р. Ковијанић и И. Стјепчевић, *Културни живот старог Котора I*, Цетиње 1957, стр. 37), увјерен сам да је о њему ријеч. На несрећу баш свесци тога нотара недостају Историјском архиву у Котору! Како је, дакле, правилни италијански облик тог презимена „Theotini”, а само млетачки изговор то сажима на „Theotin”, то употребљавам падежне облике Теотинија, Теотинију и др. а не Теотина, Теотину. - Иначе није необично да се нотар бави трговачким пословима.

³⁾ Занимљиво је да Андрију Јаковљева (или архаичније у Боки: Јакобова), његов ортак у својој судској реплици назива: Андрија Јакшин („Andrea de Јаха”), па није искључено да су га у Котору тог времена баш тако називали.

ка, око познате Палташићеве књиге Диодора Сицилијанца. Тај навод књиге је у овом документу сасвим непотпун, јер је дат само аутор првог дјела и то без навођења његовог наслова. А у истој књизи се налази још једно дјело Корнелија Тацита. Аутор првог дјела, чувени грчки писац Диодор Сицилијанац (Diodorus Siculus), а назвао га је: „Diodori Siculi, Historiarum priscarum a Poggio in latinum traducti”. Дјело је, дакле, превод са грчког на латински, познатог хуманисте Giovanni Francesco Poggio Bracciolini. Друго дјело у истој књизи је: „О положају, обичајима и народима Германије”, римског историчара Корнелија Тацита (Cornelius Tacitus, De situ, moribus et populis Germaniae..libellus”.

На тужбене тврдње Палташића, ортак одговара оштро својим проту-аргументима и та два става се толико разликују, да нам данас није могуће са сигурношћу утврдити неку објективно тачну и јединствену фактографију, која би нас могла задовољити.

Чињеница је, свакако, да је судска пресуда донијета у прилог Теотинија и да је Палташићу одбијен тужбени захтјев, поднијет на основу два документа, која је тада суд имао у рукама, а сада се више не налазе у списима.⁴⁾ Први је докуменат био уговор склопљен између два ортака 26. аугуста 1476, а други је један Палташићев докуменат који је саставио сер Мафеи де Сало.⁵⁾ А да се ради баш о уговору за штампање књига, то Палташић изричито тврди.⁶⁾ Али, вјероватно је од битног значаја констатација тројице судија Николе Ерица, Ивана Валаресо и Фрање Дуода (Nicolaus Erizo, Joannes Vallaresso et Franciscus Duodo), да је поред писмених докумената међу ортацима било и усмених договора. Па како су ови склапани у четири ока, ништа се не може ни доказивати, ни узимати у обзир.⁷⁾ Тако је највјероватније да су Палташићеви тужбени захтијеви почивали само једним дијелом на приложеном писменом уговору, а великим дијелом на тим усменим договорима, па их суд није могао узети у обзир. Једино се тако може схватити да је Палташић, као тужилац, и поред писмених уговорних докумената, за које је морао вјеровати да му иду у прилог, ипак изгубио парницу.

Узимајући, дакле, све то у обзир, а пошто и поред судског процеса пред нама, нисмо у стању изнијети једну јединствену и сигурну истину о догађајима око тога спора, не преостаје нам друго него да дамо оба виђења, како су их ортаци изнијели пред судом, као и саму судску пресуду.

Према тврдњама у тужби Андрије Палташића, оба ортака су били обавезни да у заједнички уговорни посао око штампања већ наведене књиге уложе сваки своју половину потребног капитала, тј. по педесет дуката. На основу тога ће имати право и на половину од цјелокупног тиража од 900

---

4) Када сам у новембру 1989. поново боравио у Венецији на једном научном скупу, покушао сам, уз љубазну и својску сарадњу архивисте Alessandre Sambo, да у неким другим списима покушам доћи до оригинала тих толико важних прилога у Палташићевом процесу, али без успјеха.

5) *Viso quodam scripto copositionum et pactorum, celebrato inter ipsas partes, sub die 26 mensis augusti 1476, cum subscriptione ipsius actoris..* О карактеру другог документа, који је написао М.де Сало, ништа не знамо, али је јасно да је морао бити везан за предмет. А. S. V. Giudici di Petizion, наведена сигнатура, стр. 44.

6) „... nui fessemo zerte convention ad insieme de stampir libri.. исто стр. 43.

7) „... Aliam compositionem fecisse post predictam cum prefato reo, oretenus, quam probare non potest, quam contraxerunt inter eos solis, nemine presente.” Исто.

примјерака.⁸⁾ Спор је настао око тога што Теотини није узео само своју половину од 450 књига, него читавих 700 примјерака. Палташићу је, дакле, преостало свега 200 комада.⁹⁾ Према томе, тужбени захтјев Палташића се састојао у тражењу својих 250 примјерака тек штампане књиге, и то у онако исправном стању како их је Теотини примио.¹⁰⁾ А ако то не уради, Палташић тражи од ортака да му исплати новчану накнаду од 125 златних дуката и накнади судске трошкове.¹¹⁾

Теотини је имао сасвим другачији став, што значи да се ортаци нису слагали ни у интерпретацији постојећег писменог уговора, а још мање у усменим договорима. У Теотинијевом емотивном и љутитом одговору на тужбу се, изнад свега, осјећа колико је био повријеђен. Зато тужбу назива „неправедном, лажном и са погрјешним процјенама, а поред тога и злонамјерном.“¹²⁾ Основна Теотинијева тврдња била је да Палташић никако није ни био уложио својих 50 дуката у то ортачко друштво, створено на бази уговора. А врло једноставан разлог лежи у томе што се он налази у крајњој биједи и невољи, и то у толикој мјери да је Теотини морао да издржава и самог Андрију и његову обитељ.¹³⁾ Затим Теотини износи и неке појединости писменог уговора. По њему је Палташић тада обављао штампарски посао заједно са браћом, уз изричну обавезу да уложи своје штампарско знање и труд, док је Теотинијева дужност била да изда сав новца који је за посао био неопходан.¹⁴⁾ И то је, према тврдњи Теотинија, био прави разлог зашто му је сам Палташић дао 700 примјерака штампане књиге „као залог и осигурање“ за уложени капитал.¹⁵⁾ Међутим, Теотини досљедно пред Судом изјављује да ће, чим од прихода поврати свој уложени капитал и зарада почне да тече, Палташић одмах добити своју половину зараде¹⁶⁾, при чему свакако мисли на половину књига.

У цјелини, мора се објективно признати да Теотинијева аргументација дјелује убједљивије. Како би, уосталом, Теотини дошао до толиког броја књига из Палташићеве штампарске радионице, ако му их овај сам, из неког ваљаног разлога, није дао, односно дозволио да их узме.

⁸⁾ „... Et per tal caxon quod chadaun de nui fosse posti in tal compagnia ducati cinquanta. Et per raxon di tal compagnia, io habi fatto libri novzento... di qual mi tocha la mità, secondo le convention et patti nostri.” Исто.

⁹⁾ „... el ditto ser Francesco ne habi habuto et appresso di quello se ritrovi et libri setezento et appresso de mi libri duxento ...” Исто.

¹⁰⁾ „... Adimando che... el ditto ser Francesco astretto et sententiato sia a darne et consegniarne cum effecto i ditti libri 125 Diodorise Siculi, boni et senza manchamento, chome quelli rezevete de mi.” Исто. У оригиналу је прва написана бројка књига била 150, али је то прецртано и написано 125.

¹¹⁾ „... mi debia dar et pagar per mio dano (!) ducati 125 d'oro et le spexe dela causa...” Исто.

¹²⁾ „... Ad una iniqua, falsa et mal considerata dimanda... narrar false et doloxamente.” Исто.

¹³⁾ „... Ne è verisimele che, essendo in extrema miseria et calimità et habia li io convenuto far le spexe et a si et a tuta (!) la fameglia...” Исто.

¹⁴⁾ „... nè essendo lui /Paltašić/ obligato ad altro che a meter la industria et faticha con suo (!) fradelli, et io /Teotini/ ad exbursar tuti i danari sono necessarii, chome se contien per expression nele composition nostre, confirmate et sottoscritte de suo man. E si bene el si aricordasse le contienie et offerte dela composition nostra, non mi haria fatta simel domanda...” Исто.

¹⁵⁾ „... el me li habi consegnati per mio pegno et segurtà del chavedal mio...” Исто.

¹⁶⁾ „... Ben confesso che dapoi harò tochato el chavedal mio, se guadagno seguirà, el die haver la sua dretta mittade del guadagno...” Исто.

И, како смо то већ споменули, суд је одбио Палташићеву тужбу, али тражећи прије тога да он даде још једном своју изјаву како су, послје писменог уговора, ортаци имали и друге усмене договоре без свједока, који се не могу доказивати.¹⁷⁾ Када је Теотини ипак остао при својим тврдњама и заклео се да су истините, тројица судија су га једногласно ослободила тужбе.¹⁸⁾

Изгледа да је продаја књиге Диодора и Тацита, током скоро пола године, од фебруара 1477. године, када је изашла из штампе, па до краја аугуста исте године, када је подигнута тужба, - била сасвим неповољна, па се Палташић побојао за своје примјерке књиге, а Теотини за свој капитал. Тако је дошло до тужбе и оштрих конфронтација на суду. А Платашић се ипак надао да ће за своју тезу убиједити Суд, нешто на основу појединих уговорних, али нарочито оних договорених појединости. Није се надао да ће Теотини одбити сваки разговор о усменим договорима, пледирајући искључиво за писмене уговорне клаузуле.

У свему томе Палташићева неимаштина битно је утицала на стварну и правну фактографију. Он никако није могао ефикасно бранити своју тезу, када се његово поразно финансијско стање ни у том тренутку, никако није могло прикрити. И то је, вјероватно, кључ разумијевања и овог процеса и тог болног тренутка ове почетне фазе Палташићеве штампарске дјелатности, која је касније добро преброђена.

Да бисмо схватили колико је заиста тешка била та његова беспарица, треба застати над једним, језички доста тешким и стилски не сасвим јасним пасусом, који је у основи ипак сасвим схватљив. Доказујући да Палташић није могао уплатити ону своју квоту од 50 дуката, јер их није имао, Теотини љутито износи да га је, због неимаштине, Палташић морао чак и послуживати на броду, када више пута није могао плаћати путне трошкове до Венеције,¹⁹⁾ а издржавао је како смо видјели, и читаву његову породицу.¹⁹⁾ Таква тврдња јавно исказана пред Судом, није могла бити произвољна и она још чвршће говори о управо драматичној финансијској ситуацији.

Одмах треба рећи да нам та чињеница чини Палташића још привлачнијим, јер то значи да он није само окретао неке постојеће породичне капитале, него је морао својски прегнути да преброди личну кризу и избори своје мјесто под нимало лаким сунцем конкурената бројних, вишенационалних штампарских радионица тадашње Венеције.

Изнесимо сада, сажето, које нове чињенице од значаја за науку произлазе из нове млетачке грађе која је пред нама.

1) Сигуран датум штампања ове књиге је 31. јануар 1477. године, иако у колофону стоји „*pridie Kalendas Februarii*” 1476.год. без ознаке „*M.V.*” (*more Veneto*), што би онда сигурно значило да је мартовско рачунање почетка нове године и да све дане до 1. марта ми данас морамо рачунати за наступају-

¹⁷⁾ „... oretenus, quam probare non potest, quam contraxerunt inter eos solis, nemine presente...” Исто.

¹⁸⁾ „... Primo dato sacramento dicto reo, et eo iurare visum esse.. absolverunt dictum ser Franciscum Theotinum, reum...” Исто.

¹⁹⁾ „... Che s'el havesse havuto tanto bene, non se harie dignato fusse stato suo fameglio, chome lui fo mio, quando el dussi altre volte da Cataro.” Исто. Овдје је „tanto bene” у смислу „dovoljno sredstava”, а појам „fameglio” означава посљуживање у обитељском кругу. (Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, 1922. Domesticco, servo.. aiutante del cocchiere...” (Pod „fameglio”)

ћу, оvdје 1477. годину. Зато је велики број писаца ову књигу уврштавао у 1476. годину.

Судски процес непобитно доказује да се ради о „млетачком обичају” мартовског рачунања и да „дан прије првог фебруара” 1476. оvdје стварно залази у 1477. годину. Битан је доказ и датум уговора склопљеног међу ортацима за штампање дјела, а то је 26. аугуста 1476. године. Отада до завршетка послова (31.I 1477) прошло је пет мјесеци рада. Да дође до сукоба и судског процеса (25. VIII 1477) требало је да сазру многе ствари у ортачким односима, па да и међусобно подијеле књиге. За све то било је довољно око 7 мјесеци. Свако друго интерпретирање датума било би сасвим неразумљиво. Тако да се оно што је, у случају издања Лактанџијева дјела „De divinis institutionibus adversus gentes”, датираног са 12.III 1478, Н. Жиц утврдио преко имена дужда, наведеног у колофону, да је ријеч о 12. III 1479,²⁰⁾ сада се понавља. Иако је у случају Лактанџија сумња у мартовско рачунање теоријски чак могла да се искључи, пошто је већ било прошло 12 дана мјесеца марта.

2) Да би дошао до капитала за штампање књиге Диодора Сицилијанца и Корнелија Тацита, Палташић је уговором од 26. VIII 1476. ушао у ортачко друштво за штампање књига²¹⁾ са ранијим млетачким нотаром у Котору Франческом Теотинијем, о чему је већ било ријечи.

3) Остаје и даље несигурно да ли је Андрија Палташић, са оцем и браћом, у доба штампања ове књиге (1476-1477) а и прије тога, живио стално у Котору или у Венецији. Ипак је вјероватније да му је Котор био стално боравиште, јер се из Теотинијевих исказа види да је (са Палташићем) више пута путовао из Котора за Венецију,²²⁾ вјероватно припремајући услове за штампање.

4) Ова фаза штампарског рада Андрије Палташића 1476-1477. год. била је праћена толико тешким финансијским тешкоћама цијеле обитељи да је његов ортак морао издржавати и њега и породицу. Разлози таквог стања не произлазе из нашег документа.

5) Палташић је већ приликом склапања ортачког уговора 26. аугуста 1476. морао посједовати штампарско знање и неопходне машине, а до посљедњег дана јануара 1477. била је довршена књига Диодора Сицилијанца и Тацита. Према садашњем стању науке, то је и прва Палташићева инкунабула, пошто се није показала тачна Љубићева тврдња из 1856. год. да му је прва инкунабула Цицеронов „De oratore” из 1473. године.²³⁾ Међутим, према једној вијести Р. Ротковића, пронађена је Палташићева инкунабула Овидијевих „Дјела”, штампана у Риму 1471. године.²⁴⁾ Али, како је та добра вијест остала још увијек само новинско обавијештење, не можемо је уврстити у сигурне нове резултате науке.

²⁰⁾ Никола Жиц, *Тискар Андрија Палташић*, Наставни вјесник 41, Загреб 1932-1933, стр. 349.

²¹⁾ „... nui fessemo convention ad insieme de stampir libri. Et per raxon di tal conpagnia...” A. S. V. Giudici di Petizio.. navedena signatura, str. 43.

²²⁾ „... quando el dussi altre volte da Catharo...” Isto.

²³⁾ Simeone Gliubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna 1856, str. 234-5.

²⁴⁾ Др Радослав Ротковић, Андрија Палташић Которанин, лист „Побједа” бр. 12, Титоград 12.IV 1986.

**DIODORI SICVLII HISTORICARVM PRISCARVM
A POGGIO IN LATINVM TRADVCTI LIBER PRI-
MVS INCIPIT: IN Q VO HAEC CONTINENTVR
TOTIVS OPERIS PROHEMIVM.**

VAE de mundi creatione deq omnium prima origines ab
aegyptiis traduntur.

Quae de diis fabulae aegypti ferunt et quae in aegyptum
ab eis urbes sint conditae.

De primo hominum ortu et eorum prioris aeta.

De honore immortalium et templorum aedificatione.

De situ aegypti et quae de eius praeter opinionem dicuntur.

De causa inundationis nili et quae de illa tum philosophi tum philosophi
sentiant: eorumq contradictione.

INCIPIVNT capitula secundi libri in quo haec continentur.

Gesta regum aegypti usq ad Amasis regem.

De sepulchris pyramidibusq aegypti quae inter septem miracula aeneas
merantur et eorum conditoribus.

De legibus ac iudiciis aegyptiorum.

De animalibus diis apud aegyptios laeria eorumq cultu.

De moribus quo in sepeliendis mortuis seruant.

De graecis excellentibus doctrina viris qui gradationis graecia in aegypti
profecti sunt.

INCIPIVNT capitula terti libri in quo haec continentur:

De nino qui primus in asia imperavit deq eius gestis.

De semiramidis genere eiusq incrementis.

Quomodo nino dicitur uxorem semiramidem propter eius uirtutes.

Quomodo semiramis post mortem nini suscepto imperio multa egregia fecit
Aedificatio babilonia.

De semiramidis in aegyptum aethiopia atq india expeditione.

De succedentibus suis regum babiloniae deliciis et ocio.

Quomodo sardanapalus ultimus assiriorum rex propter voluptatem re-
gno a barbato medio priuatus est.

De regibus medijs et quomodo de eis differentiam sortipetunt.

locisq: sicut orientis secreta: ubi rara balsamaque fundantur ita oeci len-
tus infuls terrisq in: sic credideri quae uicini solo radiis expressa atque li-
quata in praecipuum mare bibantur ac si tempestatem in adversa litto-
ra exascent. Si naturam laeui aduoto igne tentes i molium tecta: acci-
dunt. alioque flammam pinguem et oleum. Mox ut in picem rafinaeque
lentescit. Suiomibus Sionum gentes continentur. Caetera similes uno
differunt q foemina dominantur in tantum modo a libertate. se: etia
a feruente degenerant. hic fasces fines, pennisuorum ueneruntque et
feruorem nationes germaniae an (armachis aforibus dubio. qd praecini
quos qui iam balfrans uocit feruente cultu sede ac domicilijs ut germa-
ni agant fore. es omnium ac corporum procerum conuictis mixtis non nihil
in armacharum habitum foedantur. Veneti mulcam ex moribus traxe-
runt. Na quicquid inter praecinos frenosque (lang. ac mōcium erigitur. la-
trocinis pererit. hi enim inter germanos potius referuntur. quis et domos
fugit. et loca gestat. et pedum usu ac pincis: quacūq. quae omnia dicit
la armachis sunt i plandro equoque uictibus. Fenis mira feritas. foeda
paupertas non arma non equi nō penitus uicti herba uictiui pelles ca-
bile huius. Solae in fugitica spem quae inopia ferri otibus asperant. Idē
que uentus airo pariter et foeminas alit. Pessim enim conuictur par-
tenaque praeda petunt. Nec aliud infantibus ferarum hymbatūque sus-
cipiunt q ut in aliquo ramorum neca conuictur huc redeunt Iuuenes.
hoc solum receptaculum. Sed beatus arbitrat q ingemere agris illabo-
rare domibus suis alienisque fortunam spe metaque utrare securi aduer-
sus homines fecerit aduersus deos. Rem difficillimam affectu sunt ut illis
ne uoto quidem opus esset. Caetera iam fabulosa. Hellasios et Ozonias
ora hominum multaque et corpora atq artus ferarum genere quod ego
ut incomptum in medium relinquas.

Diodori Siculi Bibliothecae historiae libri: In quibus Prae res: fabulae et
multa ac uaria de litu locoru ac moribus gentium continentur: Impressi
Venetijs per Andream Iacobi Karstensem Andrea Vindaniano Duos
factum: sicilia. Moxedzi. Pridis kal. febr.

FINIS.

1) Prva i poslednja stranica Paltashiñeve inkunabule Diodora
Sičilijanca, o kojoj je riječ u sporu pred mljetackim sudom (Nacionalna
sveučilišna biblioteka Zagreb, RI - 4° - 61)

6) Палташићев стварни улог у тај ортачки посао био је: знање, машине и ефективни рад са браћом, како то стоји у уговору.²⁵⁾ У уговору, се међутим, налази још и то да је он дужан уложити и половину од неопходног капитала (50 дуката), али нигдје не стоји на који је начин валоризован сам штампарски рад.

7) Палташићеви сарадници у штампарском раду ове књиге били су његова браћа. Колико их је било, није јасно.²⁶⁾

8) Књига је била штампана у 900 примјерака. Судећи по Андријином тужбеном захтјеву да му се у случају невраћања 250 књига даде 125 дуката, он је једну књигу процијенио на 2 дуката. Међутим, када Теотини прави своју рачуницу па за обезбијеђење уложеног капитала од 50 дуката узима 700 књига, он очито урачунава цјелокупне трошкове и за књиге и за издржавање обитељи Палташића.

II

Поновимо још једном да о самом Андрији Палташићу до сада наука није познавала архивских података. Сада се, последије толико вјекова, нашао један, па нема превише наде да би још много таквих налаза могли очекивати. Тим више остаје веома значајно и све оно што је штампар сам сматрао незаобилазно важним да обавијести читаоце о себи у иначе тако сажетим колофонима. То, наравно, није било увијек исто, али вриједи подсјетити на неке значајне појединости, иако немамо при руци све Палташићеве колофоне, па се не даје неки систематски преглед.

Изнад свега Палташић најчешће жели да се представи својим именом и патронимиком, али нарочито родним Котором. Некада је то без, а некада са ознаком да има титулу мајстора - штампара. („... per Andream Iacobi Cathagensem..." (1477) „... per Magistrum Andream Catharensensem..." (1487). Морамо подсјетити на једну познату, али веома значајну и занимљиву латинску строфу у колофону 1477. год. којом је желио да најсажетије представи и аутора књиге и себе као штампара. Ради се о дјелу Плинија Старијега: „О славним људима" (Caius Plinius Secundus, Liber illustrium virogum), објављеном одмах на почетку штампарске дјелатности. За Плинија каже да је отац сажете историје, а за себе да је Андрија Јаковљев, штампар из Котора. И то сматра најбитнијим конотацијама! Тај изузетно важан детаљ о Палташићевој везаности за родни Котор и жеље да му то служи као битни знак распознавања, у оригиналу и преводу гласи:

Qui cupis in parvo compendia prisca libello
 Me lege: succintae sum pater historiae,
 Si petis artificem: quis sit: patriamque requiris,
 Jacobi Andreas, et Catharum patria.
 (Ако у маленој књизи, сабрану желиш старину,
 Прочитај мене, јер отац сажете повијести ја сам,

²⁵⁾ „... nè essendo lui obligato ad altro che a meter la industria et faticha con suo fradelli..."
 A. S. V. Giudici. nav. sign. 43.

²⁶⁾ Иако „con suo fradelli" није граматички тачно, па зато ни јасно, ипак сматрам да именица у множини казује чињеницу да је браће било више, а облик „suo", у дијалекту исто означава множину.

Тражиш ли мајстора ко је, који ли родни му крај је:

Андрија, Јаковљев син, а Котор родни му крај.)²⁷⁾

Треба још уочити да Палташић, како наводи и презиме, најчешће употребљава и рјечицу „де“ („...per Magistrum Andream de Palthasichis Catharensen”..1488; Magister Andreas de Paltasichis, Catarensis, et Boninus de Boninis, socii 1479) и сл. То је навело неке ауторе да претпоставе како се ради о племићком поријеклу.²⁸⁾ Међутим, како ћемо видјети касније, ради се о чисто пучанској обитељи.

Андрија своје презиме у правилу није латинизирао, него је додавао само неки латински завршетак „is”. Ипак је нотираан један једини случај код штампе Јувеналових „Сатира” 1488.год., када се потписао по хуманистичкој моди: „Magister Andreas Catharensis de Pantheis”!²⁹⁾

Код Андријина потписа, видјели смо да је патронимик врло често присутан. За њега је, дакле, име оца исто важна ознака, толико да ће он читаоце обавијестити када му отац умире. У колофону књиге „Missale Romanum”, датиране са 11. фебруара 1485. год. (1486?) стоји „...per Magistrum Andream quondam Jacobi de Cataro.”³⁰⁾ Али у томе није био увијек дослиједан. У Државном архиву Венеције наишао сам на два каснија својеручна потписа Андрије Палташића, исто са патронимиком, али без ознаке очеве смрти. Ту се Андрија потписује само у својству заклетог свједока пред судом, па нас сам докуменат не занима. Дан је исти 11. јануара 1489, истиче се занимање штампара, али је патронимик дат у варијанти („Io Andrea de Jacobo stampador fui presente testimonio zurado, suprascripti”, i „Io Andrea de Giacomo stampador fui presente testimonio zurado suprascripti”).³¹⁾ (фот. 1 i 2)

Обавјештење о мјесту гдје се налази штампарија је, очито, веома значајно за штампара, а то индицира и о одређеном његовом угледу. Али како је Палташић дао тај податак скоро читаву деценију послје прве књиге, 1485. год. у колофону Римског Мисала, то је, можда урадио када се финансијски ојачао и добио угледније мјесто. И заиста „apud sanctam Mariam Formosam”³²⁾ значи веома много, јер се ради о великом и важном тргу пред црквом, са бројним значајним палачама, на коме су се одржавали „ловови, или свечаности са биковима, тада често извођени у Венецији, као и сценска приказана на отвореноме.”³³⁾

²⁷⁾ Р., *Једна од збирки госп. Дра Богишића*, Париз, 1. октобра 1897, „Дубровник” II, 1898, стр. 91; Дон Нико Луковић, *Андрија Палташић, умјетник-тискар*, Глас Боке бр. 62, од 2. фебруара 1934, стр. 2. Дон Н. Луковић је дао превод, који је овдје нешто измењен. Abate don Giacinto Amati, *Ricerche storico-critico-scientifiche*, V; Tipografia del secolo XV Milano 1830, str. 500.

²⁸⁾ Никола Жиц, *Тискар Андрија Палташић...*, н. дј., стр. 354.

²⁹⁾ Исто.

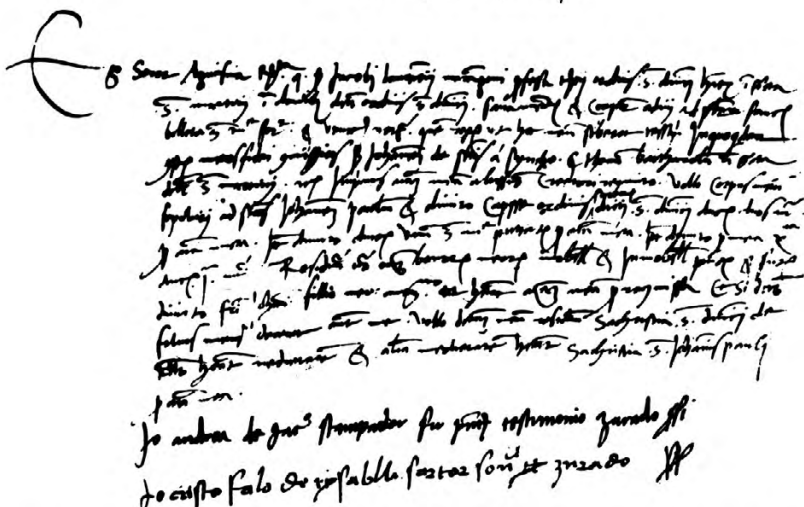
³⁰⁾ Lamberto Donati, *Sull'unico libro illustrato di Andrea de Paltasichis da Cattaro*, *Archivio storico per la Dalmazia* 9/1934, Hfúú/101, st. 211.

³¹⁾ A. S. V. Not testamenti, *Belletis Francesco*, 377, nro 6 e n.ro 40.

³²⁾ „Св. Марија Величанствена” (Formosa), са двије фасаде, куполом и барокним звоником, једна је од 7 млетачких цркава, која је по традицији настала у VII, а била реконструирана у XV стољећу. Giulio Lorenzetti, *Venezia e il suo estuario* 1980, стр. 379.

³³⁾ Исто, стр. 378.

die XI Januarij 1489. Not. vray.

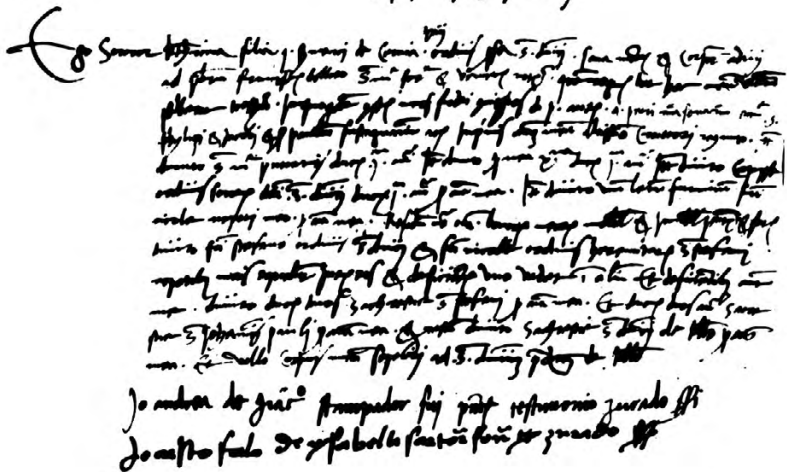

Summe Notarius tuus et civis civitatis ... ad ...
...
Jo Andrea de Jacobo Notarius sui pro testamento jurato est
Jo castro falso de infabilla factum sicut est juratum

2) Својеручни потпис Андрије Палташића на латинском (Andrea de Jacobo), od 11. I 1489. A. S. V. Not. Testamenti, Belletis Francesco 377, nro. 6.

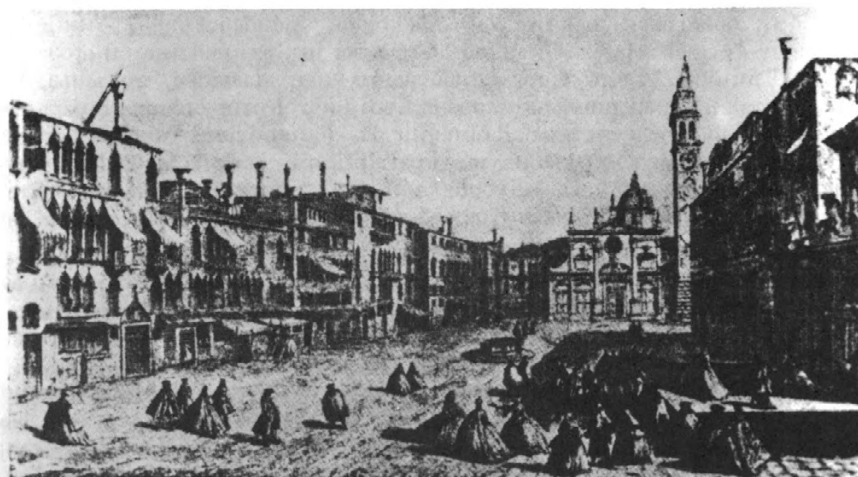
40

die XI Januarij 1489. Not. vray.

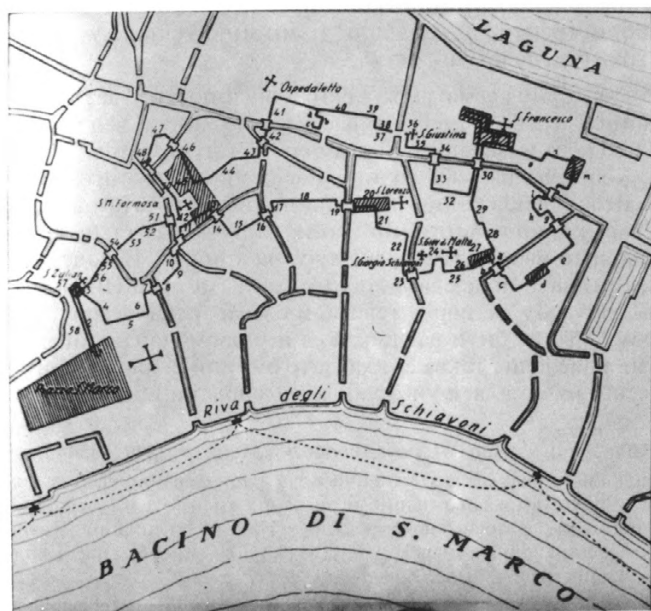
Summe Notarius tuus et civis civitatis ... ad ...
...
Jo Andrea de Jacobo Notarius sui pro testamento jurato est
Jo castro falso de infabilla factum sicut est juratum

3) Својеручни потпис Андрије Палташића на италијанском (Andrea de Giacomo), od 11. I 1489. A. S. V. Not. Testamenti, Belletis Francesco 377, nro 40.

IL TEATRO ALL'APERTO NEL '700 IN CAMPO S.TA MARIA FORMOSA
Da un'incisione di *Mich. Marieschi* (sec. XVIII)

- 4) Трг Св. Марије Величанствене (Formosa). Театар на отвореном у XVIII ст. према гравири Микела Мариескија (Michele Marieschi).

- 5) Положај трга Св. Марије Величанствене, у близини цркве Св. Марка, братовштине Св. Ђорџа и Трипуна (S. Giorgio Schiavoni) и Riva degli Schiavoni.

Али изнад свега, ради се о мјесту које је у непосредној близини центра, близу Трга св. Марка, Риве „*degli Schiavoni*” и Братовштине и цркве св. Ђорђа и Трипуна. (Фот.4) Поред друштвених и трговачких окупљања, Андрија Палташић је, вјероватно, одржавао везу и са Которанима и Бокељима и трговцима из других градова Далмације. Иако ни по једној књизи, или неком другом детаљу, код њега немамо трага о језику народа његовог родног краја. Сарађивао је, додуше са Дубровчанином Добричевићем (1479), али исто тако и са странцима Октавијаном Скотом и Иваном Леодијом (1482. и 1483).

У вези са Палташићевом штампаријом, треба још споменути један важан детаљ, који је узгред споменуо Н. Жиц, али није још до краја изучен. Жиц о Палташићу пише: „Осим Библије и Ворагинова Легендарија, тискао је све на латинском језику, по садржају саме класике и богословне књиге, и то већином латиницом, антиквом, кадгод готицом, а у нским је дјелима употребио за грчке цитате грчка слова, на пр. у *Gellijevom Noctes* и у *Tortelliju*. Палташић је у својим дјелима, према *Catalogue of the printed books in the British Museum*, употребљавао 22 типа различитих слова: 6 романских, 10 готичких и 6 грчких. Ти типови потјечу редом од млетачких тискара, а највећим дијелом од споменутог *Fivizzana*, који је престао радити (1477) баш онда, када је наш Палташић започео (1476)”. Дакле, на основу временске подударности почетка Палташићеве и завршетка *Fivizzanove* штампарске дјелатности, а посебно сличности типографског материјала, - Жиц је претпоставио на који је начин отпочет рад по доласку из Котора у Венецију.³⁴ Радећи у Државном архиву Венеције 1989. год. намјеравао сам одвојити неко вријеме за истраживање тог посљедњег периода штампарског рада *Jakova da Fivizzano* (1476-77), као и библиографије о њему, али то ми није успјело у довољној мјери. То треба истражити до краја.

Још би, на крају разматрања неких појединости у вези са Палташићевом штампаријом, требало подвући једну занимљиву и већ проучену карактеристику, а то је да у његовим књигама нема илустрација.³⁵ Изузетак је једино *Missale Romanum* из 1485. године, поред украса и вињета у Катувовим „*Carmina*”. Али највјероватније ни овдје не би било штампане слике да се није, по древној традицији илуминираних манускрипата, на почетку „канона Мисе” редовито налазила слика Исуса на крижу³⁶. И почетно слово текста канона „*Te igitur...*” подсећа на облик крижа, а папа Иноцент III је посебно подвукао потребу да, поред текста, и слика треба да призива у сјећање муку Исусову.³⁷ То ће бити разлог да се и у овом Палташићевом дјелу, по некој обавези, нађе једна таква слика. Зато он и није тражио оригинал, него узео „неки старији, лош, већ употребљавани дрвени предложак из „*Missale*”

³⁴) Никола Жиц, *Тискар Андрија Палташић...* н.дј. стр. 349 и 354-5.

³⁵) Убједљиви доказ да је Палташић илустрације, из одређених доказа, свјесно избјегавао, јесте прештампавање раније штампаних књига са илустрацијама. Такав је примјер Цицеронових „*Epistolae familiares*”, које је Никола Јенсон био објавио још 1471. у Венецији, са извјесним украсним декорацијама, које се у истој књизи код Палташића 1487. не налазе. *Lamberti Donato, Sull' unico libro... op. cit. p. 212.*

³⁶) „*Andrea de Paltassichis pur non avendo, come sembra da quel che abbiamo riferito, alcuna inclinazione per il libro figurato non poteva sottrarsi a quello che in questo caso era quasi un dovere.*” *Isto*, стр. 215.

³⁷) „... *ut non solum intellectus litterae, verum etiam aspectus picturae memoriam Dominae passionis inspiret.*” *Isto*, стр. 214.

Бернардина Боргоменсе (1483), који говори о њемачкој провенијенцији.³⁸⁾ Додуше, и у цепном издању књиге *Officium Beatae Mariae Virginis* још из 1478. год. налазе се минијатуре. Али ове нису штампани дио књиге, него накнадни ручни додатак, рађен у фирентинском духу. То је у ствари знак луксузног издања и оне познате примарне тежње штампара да им књига личи на манускрипте.³⁹⁾

Тако се *Missale Romanum* издваја са двије посебне карактеристике Палташићевих издања. Једини посједује штампану слику и, како смо то већ видјели и доноси податак о смрти оца Јакова.⁴⁰⁾

III

Постоји више пописа инкунабула Андрије Палташића и код нас и у иностранству и у њима се, током новијих истраживања, само проширивао број издања његове штампарије. Сада тај број прелази 40 инкунабула. Посљедњи објављени попис код нас је др Урсале Алтман (*Altmann*).⁴¹⁾ Њен број инкунабула Палташића је преко Миловићевих навода 41, а у самосталном раду 37, док их, према податку Шиме Јурића, из 1965 године, има 42.⁴²⁾ Пратећи пажљиво напоре др Алтман, уочава се, ипак, како остаје још увијек извјестан број непотписаних књига несигурних атрибуција и разних других недоумица. Једном ријечи још се не ради о сигурном достигнућу савремене науке. Уосталом, о тој се сложеној проблематици може расправљати једино у великим библиотекама, богатим инкунабулама и другом неопходном литературом. Иначе, тако рани и тако квалитетни штампар као Палташић, није локално и маргинално, него свјетско име науке, које се посвуда проучава.

Али, када није утврђена коначна листа издања, не може се сигурно расправљати ни о занимљивим питањима несталног ритма објављивања Палташићевих инкунабула, удруживања са другим штампарима и сл.

Ипак, оно основно је сигурно и више пута је наглашено. Избор и квалитет писаца веома је висок, скоро све на латинском, са само два изузетка инкунабула на италијанском. Као што је познато, највише је дјела из књижевности, као на примјер, два дјела Цицерона, затим Теренције, *Проперције*, *Катул*, *Овидије*, *Јуvenus* и *Вергилије*. Затим ту су историчари као *Диодор Сицилијанац* и *Плиније Старији*, па *Тортелијев трактат о ортографији* и низ теолошких и црквених дјела. Код оваквог избора, ипак треба имати у виду да су тадашњи штампари у силној тржној утакмици у Венецији, морали бити руковођени немилосрдним законом потражње и интереса купаца. Издавале су се оне књиге које су биле тражене, или наручене, иако се, наравно, начелно не може искључити ни извјестан утицај личног укуса штампара и друштвених кругова у којима се он кретао.

³⁸⁾ Исто, стр. 227.

³⁹⁾ Исто, стр. 228-229.

⁴⁰⁾ Из тих разлога Л. Донати сматра да је *Missale Romanum* јединствена књига у цјелокупној дјелатности Палташића. („... il libro possa dirsi in un certo senso un unicum nell'attività del maestro cattarese.” Исто, стр. 211.

⁴¹⁾ Др Јевто М. Миловић, *Попис инкунабула Которанина Андрије Палташића*, *Библиографски вјесник*, Цетиње 1985/2 стр. 244-257. Др Урсала Алтман, Берлин, *Библиографија издања Андрије Палташића-Которанина*, -Библ. вј. 1989/1-3

⁴²⁾ Шиме Јурић, „Палташић Андрија”, *Енциклопедија Југославије*, Загреб, 6, 1965, стр. 620.

IV

И на крају нешто о братству Палташића и Андријиної обитељи.

Иако се од оснивања Историјског архива у Котору (1949) озбиљно и успјешно истраживало и писало о истакнутим Палташићима,⁴³⁾ ипак сам поводом овога рада још једном прегледао главне свеске судско-нотарског фонда из времена Андрије Палташића. Нисам успио пронаћи ништа ново, па ипак сматрам корисним да издвојим и подвучем оно што сматрам значајним.

Најприје, што се тиче самих архивских извора, када пратимо слијед судско-нотарских свезака у Которском архиву и њихове хронолошке распоне средином XV ст. лако је уочити приличне празнине (посебно св. VII-XV, 1440-1477), када би могли очекивати неки сусрет са Андријом Јаковљевим. Али за сада се у Котору о њему ништа није нашло, па да он сам у колофони-ма својих инкунабула толико упорно не истиче баш то своје которско поријекло, оно се на основу архивских докумената не би могло доказивати.

О његовим директним прецима, како смо већ споменули, има више докумената, под условом да нема више разних личности под именом Јакова Палташића. Како се то на основу архивских списа тога времена није могло утврдити нема разлога да се не прихвати мишљење Р. Ковијанића и И. Стјепчевића да је Јаков Групчев (Групшин) Палташић из которских нотарских списа, отац Андријин. А да се, поред друге Јаковљеве дјеце не спомине Андрија, разлог је, вјероватно, у томе што се ти документи о Јакову јављају од 1430-1439.год. дакле у доба када Андрија још није био рођен. А последије тих година Јаков се више не јавља, тако да су наведени аутори претпоставили како смо то већ споменули да се иселио у Венецију. Ипак, наш нови документ из Венеције уноси сумњу у то тврђење.

Како нас у првом реду занима линија „Andrea Jacobi...“, Которски архив нам, дакле, открива још једног ранијег Андријиног претка. Преко документа у коме се среће „Јаха Palltassich ser Grubacii...“, стижемо и до Андријиног дједа, који се звао Грубац. Све то би требало да нам буде занимљиво и са становишта економске породичне ситуације Групца и Јакова, да би се можда, снашли у оној каснијој Андријиној новчаној кризи из млетачког спора. Иако је временска дистанца од више деценија сувише велика.

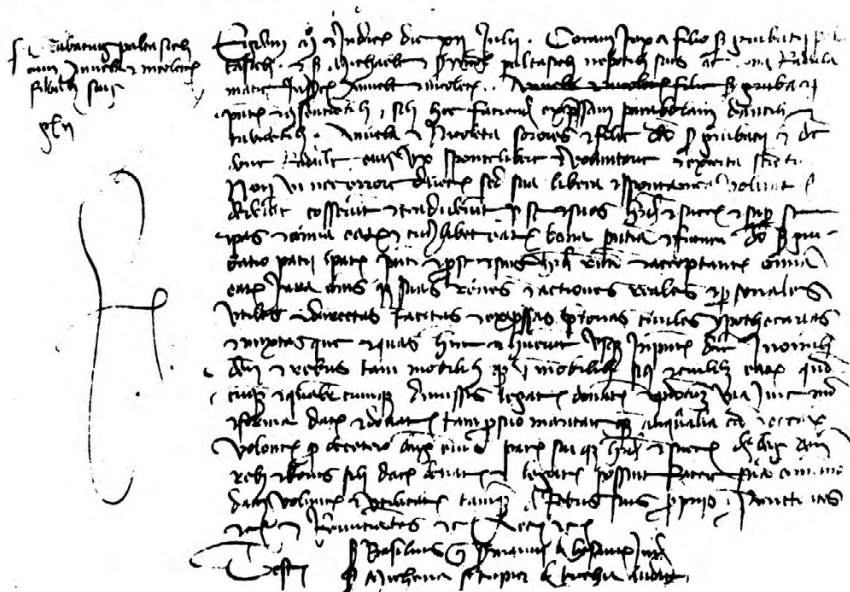
Али одмах треба утврдити да се и код Групца и код Јакше добро живи, тргује и послује. Тако се у првом раном документу Групца Палташића од 4. марта 1430. види како продаје своју зидану кућу у најстрожем центру града, браћи Де Абате (Abbate) за 260 перпера, што непобитно говори о дотадашњем добром економском стању. Занимљиво је да се одређујући тачну локацију Групчеве куће, на том истом положају, близу катедрале Св. Трипуна, налазила и кућа његовог рођака Николе Палташића. Купци су Групцу остали дужни 100 перпера.⁴⁴⁾

⁴³⁾ Ристо Ковијанић, *Которски пјесници хуманисти*, Стварање 1-2, Цетиње 1953; Р. Ковијанић и И. Стјепчевић, *Културни живот старог Котора*, књ. I и II, Цетиње 1957; Р. Ковијанић, *Књижевност Котора*, Которска секција Друштва историчара Црне Горе 1948-68, Котор, 1970; Ристо Ковијанић, *Которски медаљони*, Београд 1980.

^{43a)} Уствари постоји још један Јаков Радеља Палташића у Которском архиву 1487. године. Само је његов отац Радеља савременик штампара Андрије, па је тај Јаков од њега млађи. Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, н.дј., стр. 136.

⁴⁴⁾ IAK, SN, V 43a, 44a i 140.

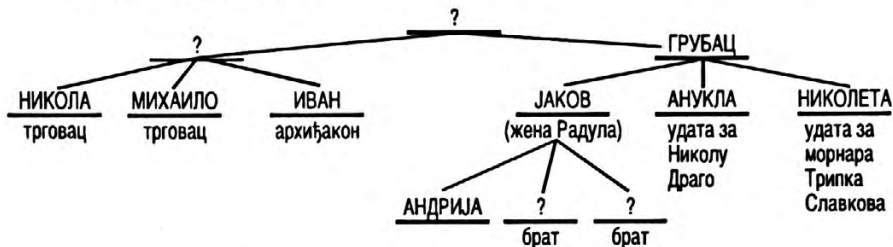
Послије тога, 1. јула 1437. године према Групу се евидентира један дуг од 8 перпера.⁴⁵⁾

6) Докуменат са окупљеном свом познатом ужом и широм родбином Андрије Палташића (Дјед Грубац, отац Јакша, мајка Радула, нећаци Михаило и Никола и тетке Анукла и Николета). Датирано је са 12. јула 1437. IAK, SN VI, 199.

Али посебно је драгоцен слиједећи докуменат Которског архива од 12. јула 1437. год, у коме је окупљена сва позната ужа и шири родбина Андрије Палташића (фот. бр. 5)⁴⁶⁾ Јер ту су наведени Андријин дјед Грубац, отац Јаков (Јакша), мајка Радула, двије тетке Анукла и Николета и рођаци Михаило и Никола. Тако да би малено генеалошко стабло изгледало овако:

Генеалошко стабло

⁴⁵⁾ IAK, SN VI, 192.

⁴⁶⁾ IAK, SN VI, 199. „Coram Jaxa, filio ser Grubatii Paltasich, et ser Michaelae et ser Nicolaus Paltasich, nepotibus suis, ac dona Radula, matre infrascriptis Anucle et Nicolete... sorores et filie dicto ser Grubatii et dicte done Radule, eius uxoris..”

Главни садржај документа је потпуно одрицање двије Групчеве кћерке (Анукле и Николете) у корист оца Групше од свих својих права на целокупну покретну и непокретну имовину, па чак и ону предвиђену за мираз. Сасвим је нејасан разлог тога чина, тим прије што се ту дира у статутарно право жене на мираз. Али ни овдје не користе било какве претпоставке. То тим прије што се свега пола године касније (15. II 1438) удаје најприје Анукла Групчева и свом мужу Николи Драго доноси богат мираз у роби, покретним стварима и грбаљској земљи. Све је то било процијењено на 200 перпера.⁴⁷⁾ Додуше Грубац је у том тренутку свом зету остао дужан 98 перпера, иако је рок исплате био свега један мјесец.⁴⁸⁾ Али опет паралелно има архивских података да су и други Групцу дуговали,⁴⁹⁾ па та тренутна инсолвентност може бити нормална неприлика трговца који је истовремено везан за више послова.

А послије двије године (9. XI 1439) удаје се и друга сестра Николета за морнара Трипка Славкова, па и она добија богат мираз у роби, сребру и виноградима, што је било процијењено на 257 перпера, дакле још нешто више од ранијег сестриног мираза.⁵⁰⁾

Иако сматрам да све ове прецизне архивске чињенице о Андријиним прецима, имају одређеног значаја да буду забиљежене, оне нам ипак нимамо не помажу да схватимо његову далеко каснију животну ситуацију.

Још мање су нам од непосредног значаја судбине Андријиних рођака Николе, Михаила и Ивана Палташића, али ипак они су снажна илустрација Котора тога времена и угледа тога братства, које преко Андрије улази у први план которске културне историје.

Ипак не улазећи овдје у поједине веома бројне документе, изнесимо синтетичко мишљење Р. Ковијанића и И. Стјепчевића: „Браћа Палташићи Михаило и Никола, стално се спомињу у которским списима. Са Луком Паутиновим, били су најугледнији пучани у Котору свога времена; спадају међу најјаче привреднике которске. Широка је мрежа њиховог привредног пословања, копнена и поморска. Познати су у широком залеђу Котора. Само у три маха, током године-двје, дали су 2.000 златних дуката за олово из Трговишта. Михаило се спомиње 1435. као вјеровник војводе Сандаља, преко његовог которског цариника, а 1450. као набављач чохе и уља за херцега Стевана Вукчића. Био је више пута изасланик у Млетке да брани права и интересе пучана свога града, које је феудална властела, сада уз помоћ млетачке власти, стално потискивала и запостављала. Широко залеђе снабдијевао је разним потребама, највише сољу, чохом и оружјем, нарочито Зету... Которске ковачке радионице снабдијевали су жељезом которски трговци, највише: Лука и Милић Паутинови, Симик Брајанов, браћа Палташићи...⁵¹⁾ Били су, дакле, и трговци рудним благом из Србије, али су својим и туђим бродовима везивали трговачки Котор са италијанским лукама, посебно Венецијом. У вези са бродовима, занимљив је један уговор са сувласником

⁴⁷⁾ IAK, SN VI, 417.

⁴⁸⁾ IAK, SN VI, 417.

⁴⁹⁾ IAK, SN VI, 292.

⁵⁰⁾ IAK, SN VI, 824.

⁵¹⁾ Р. Ковијанић и И. Стјепчевић, *Културни живот..* н.дј., стр. 159 и 171.

њихове „марсилијане“ 1442. да неће моћи користити њихов заједнички брод у циљу склањања породице у случају куге, јер је брод био потребан за Палташиће,⁵²⁾ што би значило да их је било много. Значајно је да М. Палташић, међу которским представницима пучана, 1454. у Венецији подноси читав низ разних пучанских захтјева.⁵³⁾

Што се тиче угледа и личности на црквеном плану, у доба Андрије познат је Иван, архиђакон Которске бискупије. А када је бискуп Анђело Фасеоло (*Angelo Fasseolo*) год. 1458. путовао за Рим, Иван га је „због својих ријетких способности и знања“ замјењивао. Посебно је значајна укоријењеност Палташића међу пучанима и на црквеном плану. Тако је архиђакон Иван у опоруци 1470. одредио да се у цркви Св. Јеролима постављају за свећенике два сиромашна пучанина. На основу тог тестаментa види се да је обитељ Палташића имала патронат над црквом Св. Јеролима.⁵⁴⁾ Још се један которски свећеник XV ст. звао Никола Палташић, а он се бавио музиком. Од њега је сачуван препис псалтира за хор, са антифонама, празничним химнама и химнаријем за цијелу годину.⁵⁵⁾

Зашто се, поред цијелог тог обиља присутности Палташића на економском, културном и друштвеном пољу, поред заиста великог богатства блиских рођака, Андрија, убог и одбачен, бори за елементарне животне и радне услове, остаје отворено питање.

Због чега је ту дошло до неког разлаза и ко је за то био крив?

Die XXV-o mensis Augusti 1477

Super causa vertente inter ser Andream Jacobi de Catharo, ex parte una, petentem, et ser Franciscum Theonich, ex alia, respondentem, dictus actor, sic allegando, dicebat, ut in scriptura.

El conpar dananzi de nui Signori Giudici de Petition, Andrea de Jacobo da Catharo, exponendo contra et adverso ser Francesco Theotin. Cum sit che nui fessemo zerte convention adinsieme de stampir libri. Et per tal caxon quod chadaun de nui fosse posti in tal compagnia ducati cinquanta. Et per raxon di tal compagnia, io habi fatto libri novzento, chiamadi Diodoro Siculo, di qual el ditto ser Francesco ne habi habuto et apresso di quello se ritrovi et libri setezento, et apresso de mi libri duxento, che sono in summa libri novezento. Di qual mi tocha la mità, secondo le convention et patti nostri. Et essendo in summa i ditti libri novezento, ritrovandose apresso del ditto ser Francesco libri setezento, et apresso mi libri duxento, el ditto ser Francesco na più de mi libri 500, dil qual mi tocha la mità per esser gual a lui.

Pertanto adimando che per le Magisterie Vostre el ditto ser Francesco astretto et sententiato sia a darne et consegnarne cum effecto i ditti libri 250 Diodorise Siculi, boni et senza manchamento, chome quelli rezevete da mi. Aliter questo cum effecto non fazendo, mi debia dar et pagar, per mio dano (!), ducati 125 d'oro et le spexe dela causa, cum reservation de tute (!) et singole mie raxon, contra el ditto et chadauno altro quovismodo. Offerendomi de provar quanto di sopra se contien. Salvo jure addendi et minuendi et cetera.

Ex adverso autem.

Ad una iniqua, falsa et mal considerata dimanda porta nel conspetto dele Magisterie Vostre, Justissimi Signori Giudici de Petition, per Andrea de Jaxa da Catharo, contra de mi Francesco Theotin. E respondo esso Andrea narrar false et doloxamente pro ut nar-

⁵²⁾ IAK, SN VI, 671.

⁵³⁾ А. С. Дабиновић, *Котор под Млетачком Републиком*, Загреб 1934. стр. 97.

⁵⁴⁾ Дон Нико Луковић, *Андрија Палташић...* н. дј. стр. 2, на основу *Farlatijevog „Illyricum sacrum“* и *Cornerogov „Catharus Dalmatiae civitas.“*

⁵⁵⁾ Иван Божић у *Историји Црне Горе II/2*, стр. 271.

rat. Et presertim nela parte el dice, non so cum qual faza, l'abi messo lui ducati 50 in la compagnia et forma pactorum nostrorum. Che s'el havesse havuto tanto bene, non se harie dignato fusse stato suo fameglio, chome lui fo mio, quando el dussi altre volte da Catharo. Ne è verisimele che, essendo in extrema miseria et calamità et habia li io convenuto far le spese, et a si et a tuta la fameglio, nè essendo lui obligato ad altro che a meter la industria et faticha con suo fradelli, et io ad exbursar tuti i danari sono necessarij, chome se contien per expression nele composition nostre, confirmate et sottoscritte de suo man. Conclude el dimanda in questa materia.

Ale altre parte ch'el confessa havere apresso de si Diodori ducento et de mi settecento, dico haverme datti, ben che li pare grave ad exprimer, el me li habi consegnati per mio pegno et segurtà del chavedal mio. Me riservo per la mia dimanda per converso de chiarir el tuto. E si bene el si aricordasse le continentie et offerte dela composition nostra, non mi haria fatta simel dimanda. Ben confesso che, dapoi harò tochato el chavedal mio, se guadagno seguirà, el die haver la sua dretta mittade del guadagno. Ben che mi dubito per la cossa (!) /precrano: ho/, dirò nela mia dimanda per converso, apena se traza el chavedal. Rechiedo, adunque, Vostre Magisterie sapientissime et juste, me absolva dala sua tal et qual dimanda, et quello condana (!) nela spexa legitima, offerendomi provar quanto farà bexognio per favor dela mia raxon, possando azonzer et minuir quovismodo.

Uldi'e da prefati Domini Judices Petitionis, videlict dominus Nicolaus Erizo, Johannes Vallaresso et Franciscus Duodo; visis, auditis petitiones, responsiones, precibus, juribus et omnibus pertinentiis premissarum; viso quodam scripto compositionum et pactorum, celerato inter ipsas partes, sub die 26 mensis augusti 1476, cum subscriptione ipsius actoris et alterius pro ut in eo invenit registrato; viso quodam alio scripto, producto per dictum actorem, effecto manu ser Maphei de Salo compositoris, etiam in curia registrato; et omnibus que dicte partes dixerunt, producerunt et allegar voluerunt, et consideratis considerandis, sit fogras (?) idem actor per me notarium, mandato suprascriptorum duorum iudicum et ipsis presentibus, si aliam compositionem habebat cum prefato reo ultra predicta, quis respondit: Alienam compositionem fecisse, post predictam, cum prefato reo, oretenus, quam probare non potest, quam contraxerunt inter eos solis, nemine presente. Supra hoc habito consilio dilligenti, primo dato sacramento dicto reo, et eo iurare visum esse, ut super principaliter se defendit.

Omnes tres concordantes per sententiam laudis et arbitriis, per iustitiam et eorum offitium, inde absolverunt dictum ser Franciscum Theotinum, reum: a paritione sibi super principaliter facta per dictum actorem, e dictum actorem in expensis hinc absolutiois condonantes.

Reminente de petitione per converso pro indiscusse et indetherminate: supra que sint reservate jure pretium. Salvis omnibus et singulis ambarum pretium juribus et tam contra se quodque, quoscumquevismodo.

Juraverunt dicti iudices et notarius, juxta formam legis.

/Na margini:/ Ego Antonius Ameri, advocatus, m.p.
Ego Paulus Pisanus, advocatus, procuratos.

Miloš Milošević, Kotor

A COURT PROCEDURE BETWEEN ANDRIA PALTASIC AND HIS PARTNER REGARDING FINANCEMENT OF PRINTING THE BOOK OF DIODOR SICILIANAC AND TACIT 1477. YEAR

Summary

The author threats a court procedure between printer Andria Paltasic and his partner, from 1477 year, found in the State Archive of Venice. That archive document broadens knowledge which we had until now based only upon uncomplete data about Paltasic, which he gave in kolophonnes of his incunabules. These data were only: Name,

Surname and Paternity, with very frequent emphasize of his Kotor origin. On several places there is fact that he is printer, and on one place is marked also a place of his printing shop in Venice.

All that, of course, was not enough for such an important personality with rare title of the first Slovenian regarding the time of his appearance, with more than 40 very important incunabules regarding its' content, artistic level, which he published during 22 years of his work in Venice (1477-1499).

Because not having the original documents there were a lot of suppositions. A branchy People's Brotherhood of Paltasic in Kotor, gave to the trade, Church and education important and economic strong persons, like Mihailo, Nikola, Ivan, Jakov and others. On the basis of those data there was opinion that also printer Andrija Jakovljevic lived in abundance, and that the printing activity in Venice was result of economically strong, and culturaly and humanistic developed environment.

Analysis of the newfounded court procedure of Andrija Paltasic and his partner Francesco Teotini regarding financement of printing the book of Diodor Sicilianac and Tacit 1477. year, brings next scientific results:

1) Sure date of printing the book is 31 January 1477. although in colophone is mentioned „pridie Kalendas Februarii” 1476 year, without mark „more Veneto”. It is important proof the date of contract, contracted between partners, for printing the book, and that was on 26 August 1476.

2) To get the capital for printing the book of Diodor Sicilianac and Cornelie Tacit, Paltasic by the upmentioned contract entered into partners association for printing the books, with ex Venice notar in Kotor-Francesco Teotini.

3) The earlier supposition that Paltasic with his father emigrated from Kotor becomes less proof, becous from Teotinie's statement it is obvious that he and Paltasic several times travelled from Kotor to Venice, probably to prepare the printing conditions.

4) This period of A. Paltasic's printing work, 1476-1477 year, was followed with so big financial problems, tahat his partner had to support him and his family. The reasons for such condition were not given in the document.

5) Paltasic's real investmen into partners' business was: knowledge, machines and effective work with brothers, as it was stipulated in the contract. But in the same contract, was also stipulated that he is ought to invest the half of required capital (50 ducats).

6) Assistents in printing work of that book were Andrija Paltasic's brothers. It is not clear, how many of them.

7) The book was printed in 900 copies. According to Andrija's accusation that in the case of not giving back 250 book him should be given 125 ducats, he estimated one book for two ducats. But when Teotini made his calculation, and took 700 books to protect his capital investment of 50 ducats, he obviously took into account complete costs for books and supporting Paltasics'.

At the end of his paper, the author gives a survey of documents about family Paltasic, from The History Archive in Kotor, and through until known sources, gives a fragment of branch of a family of that brotherhood, to which was connected printer Andrija.

43

S Videri...
 ...
S ...
 ...

44

Ad hoc...
 ...
 ...

44

...
 ...
V ...
 ...

...
 ...
S ...
 ...

6,7,8,9) Судски спор Андрије Палташина са ортаком из 1477. године (A.S.V. Guidici di Petizion. Sentenze a Giustizia, filza 166. carte 43-44.